

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی حقوق
اسلامی

عنوان:

بررسی مسئله کفویت زوجین از دیدگاه فرق و مذاهب اسلامی

استاد راهنما:

دکتر نادر مختاری افراکتی

استاد مشاور:

دکتر علیرضا اسلامی فر

محقق و نگارنده:

فاطمه اقتدائی

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

باسمہ تعالیٰ

این پایان نامہ با عنوان بررسی مسئلہ کفایت زوجین از دیدگاه فرق و مذاہب اسلامی قسمتی از برنامه آموزشی دورہ کارشناسی ارشد الہیات فقہ و مبانی حقوق اسلامی توسط دانشجو فاطمہ اقتدائی با راهنمایی استاد پایان نامہ دکتر نادر مختاری افراکتی تہیہ شدہ است. استفادہ از مطالب آن بہ منظور اہداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی بہ حوزہ تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

فاطمہ اقتدائی

امضاء

این پایان نامہ چہار واحد درسی شناختہ می شود و در تاریخ توسط ہیئت داوران بررسی و درجہ بہ آن تعلق گرفت.

تاریخ

امضاء

نام و نام خانوادگی

دکتر نادر مختاری افراکتی

استاد راهنما:

دکتر علیرضا اسلامی فر

استاد مشاور:

داور ۱:

داور ۲:

نمایندہ تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب فاطمه اقتدائی تعهد می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

فاطمه اقتدائی

امضاء

تقدیم به:

مسوده های زندگی ام

کوشش و محمد

و تقدیم به همسر مهربانم

تشکر و قدردانی

بنده خود را موظف می‌دانم از حسن مساعدت و راهنمایی استاد ارجمند جناب دکتر نادر مختاری افراکتی که با راهنمایی‌های بسیار خوبشان بر غنای علمی تحقیق افزوده‌اند، کمال تشکر و قدردانی خویش را اعلام نمایم همچنین از استاد گرامی جناب دکتر علیرضا اسلامی فر که در تدوین و تنظیم پایان نامه راهنمایی و ارشاد فرمودند صمیمانه سپاسگزارم و از مدیر محترم گروه الهیات فقه و مبانی جناب دکتر امیر حمزه سالار زایی کمال تشکر را دارم و اظهار ارادت مخلصانه را به حضور این اساتید ارجمند تقدیم می‌کنم و در پایان از کمک‌های همسر و همچنین آقای مسعود فرخی نژاد و همسر ایشان تشکر می‌کنم و از خداوند متعال مسیلت دارم که همواره وجود این عزیزان منشأ خیر و برکت باشد.

چکیده

یکی از رهنمودهای بنیادین اسلام، ازدواج است که هدف از آن آرامش زن و مرد در کنار هم و به وجود آمدن انس و الفت بین آن دو و تربیت فرزندان صالح است که این اهداف جز با در نظر گرفتن کفویت در نکاح امکان پذیر نیست. کفویت در نکاح دارای معنای واحدی در علم فقه نیست، به طوری که می‌توان فراتر از معنای لغوی، تعریف اصطلاحی جامعی برای آن در نظر گرفت.

در این تحقیق که با عنوان «بررسی مسئله کفویت زوجین از دیدگاه فرق ومذاهب اسلامی» می‌باشد، خواهیم گفت: که فقهای شیعه در سه مبحث در باب نکاح به بحث کفائت می‌پردازند: یکی جایی که از کفائت به عنوان شرط صحت نکاح یا عاملی که عدم رعایت آن موجب ایجاد حق فسخ می‌گردد یا آثار دیگری در پی دارد؛ دوم جایی که فقها بر اساس آیات و روایات به بیان مشخصات زوج مناسب و نیز معیارهای کفائت در نکاح می‌پردازند؛ سوم این که اگر پدر یا جد پدری از نکاح باکره بالغه رشیده با کفو خود، ممانعت کنند، کسب اجازه ایشان برای نکاح لازم نیست و در ادامه به بیان دیدگاه‌های مذاهب مختلف اهل سنت پیرامون کفائت در نکاح و تطبیق نظرات آنها با نظرات فقهای شیعه خواهیم پرداخت و همچنین به چند سؤال اساسی پاسخ داده خواهد شد از جمله:

۱- معیارهای مطرح شده در مسئله کفویت زوجین از دیدگاه مذاهب اسلامی چه مواردی می‌باشد؟

۲- آیا کفویت می‌تواند به عنوان شرط صحت نکاح تلقی شود و یا عدم تحقق آن موجب فسخ نکاح میان زوجین گردد؟

مهم‌ترین معیارهای کفویت در فقه امامیه، اسلام زوجین، ایمان زوج در صورت مؤمن بودن زن و تمکن زوج از پرداخت نفقه می‌باشد. در حالیکه معیارهای معتبر در فقه عامه: نسب، دین، حریت، اسلام آباء و اجداد، مال و سلامت می‌باشد. اسلام به اتفاق فقهای شیعه، شرط صحت عقد نکاح اما از نظر فقه عامه، شرط لزوم عقد نکاح می‌باشد.

روش تحقیق در این پایان نامه، روش کتابخانه‌ای می‌باشد

کلمات کلیدی: کفویت، زوجیت، اسلام، هم‌شأنی، ایمان، فقه امامیه، فقه عامه.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
بخش اول: کلیات تحقیق	۱
فصل اول: ادبیات تحقیق	۳
۱-۱- مقدمه	۳
۱-۲- طرح مسأله	۴
۱-۳- اهمیت پژوهش	۴
۱-۴- پیشینه	۴
۱-۵- اهداف	۵
۱-۶- سوالات تحقیق	۵
۱-۷- فرضیه‌ها	۵
۱-۸- نوآوری طرح	۶
۱-۹- روش تحقیق	۶
فصل دوم: مقدمات بحث و تبیین آنها	۷
۲-۱- جایگاه مطالعات تطبیقی	۸
۲-۲- فرق و مذاهب اسلامی	۸
۲-۲-۱- شیعه	۸
۲-۲-۲- مذاهب اربعه اهل سنت	۹
۲-۲-۲-۱- مذهب حنفی	۹
۲-۲-۲-۲- مذهب مالکی	۱۰

۱۱	 مذهب شافعی ۳-۲-۲
۱۱	 مذهب حنبلی ۴-۲-۲
۱۳	 فصل سوم: مفاهیم
۱۴	 ۱-۳ کفو
۱۶	 ۲-۳ انواع کفو
۱۸	 ۳-۳ تعریف نکاح
۲۰	 ۱-۳-۳ اقسام نکاح
۲۱	 ۱-۳-۳-۱ نکاح در جاهلیت
۲۴	 ۲-۳-۳-۲ نکاح در اسلام
۲۵	 بخش دوم: کفویت در فقه امامیه
۲۶	 فصل اول: اعتبار کفایت
۲۷	 ۱-۱ اعتبار کفایت در نکاح
۲۹	 ۲-۱ اعتبار کفایت در باب قصاص: (شرط جواز)
۳۱	 فصل دوم: کفایت در باب نکاح
۳۲	 ۱-۲ کفویت به عنوان شرط صحت یا لزوم عقد نکاح
۳۲	 ۲-۲ معیارهای کفایت در فقه امامیه
۳۳	 ۱-۲-۲ اسلام
۳۶	 ۱-۲-۲-۱ مصادیق کافر کتابی و غیر کتابی
۴۳	 ۲-۲-۲-۲ ازدواج با زنان کافر و مشرک
۴۷	 ۳-۲-۲-۲ بررسی معیار اسلام در قرآن
۵۴	 ۴-۲-۲-۲ بررسی معیار اسلام در روایات
۵۸	 ۲-۲-۲ ایمان
۵۹	 ۱-۲-۲-۲ طرح موضوع در کتب فقهی
۶۰	 ۲-۲-۲-۲ ایمان و اسلام در حوزه آیات

۶۴	۳-۲-۲-۲- ایمان و اسلام در حوزه فقه
۶۶	مقام اول: ازدواج مؤمن با زوجه غیر مؤمنه
۷۱	مقام دوم : ازدواج زوج غیر مو من با زوجه مؤمنه
۷۲	۴-۲-۲-۲- ایمان در قرآن و روایات
۷۳	۳-۲-۲- تمکن زوج از پرداخت نفقه
۷۴	۱-۳-۲-۲- اقوال در مسأله
۷۵	۲-۳-۲-۲- بیان آرا
۷۶	۳-۳-۲-۲- دلایل قائلین به عدم اشتراط معیار تمکن از نفقه در کفالت
۷۸	فصل سوم: کفویت به عنوان مشخصات زوج مناسب
۸۰	۱-۳- مشخصات زوج مناسب از منظر آیات و روایات
۸۰	۳-۱-۱- آیات
۸۱	۳-۱-۲- روایات
۸۶	۳-۲- معیارهای مخصوص مردان
۸۸	۳-۳- معیارهای مخصوص زنان
۹۰	۳-۴- ملاک‌های ناروا در انتخاب همسر
۹۰	۳-۵- توجیه اجتماعی لزوم شرط کفالت در نکاح
۹۳	۳-۶- نظر قانون مدنی راجع به شرط کفالت در نکاح
۹۷	فصل چهارم: کفویت (شرط اذن ولی در نکاح)
۹۸	۴-۱- کفویت به عنوان شرط بقای ولایت ولی
۹۸	۴-۱-۱- دامنه موضوع، از دو سوی ولی و مولی علیه
۹۹	۴-۱-۲- ولایت بر دختر بالغ، عاقل و باکره
۱۰۰	۴-۲- بیان دیدگاه‌ها
۱۰۲	۴-۳- «عضل» و بررسی شئون اختیارات ولی
۱۰۷	بخش سوم: کفویت در فقه عامه . تطبیق آن با فقه امامیه

فصل اول: اعتبار کفائت	۱۰۸
۱-۱- معانی کفائت در ابواب فقهی	۱۱۱
۲-۱- کفویت در باب قصاص	۱۱۱
۳-۱- کفویت در نکاح	۱۱۲
۴-۱- کفائت، شرط صحت یا لزوم	۱۱۲
۱-۴-۱- اسلام زوجین در نکاح از نظر اهل سنت	۱۱۳
۲-۴-۱- مصادیق کافر کتابی و غیر کتابی	۱۱۳
۳-۴-۱- تفاوت ما هوی در اعتبار اسلام با فقه امامیه	۱۲۰
فصل دوم: ملاکهای معتبر در کفائت از دیدگاه مذاهب اربعه اهل سنت	۱۲۲
۱-۲- مذهب حنفی	۱۲۳
۲-۲- مذهب مالکی	۱۲۵
۳-۲- مذهب شافعی	۱۲۶
۴-۲- مذهب حنبلی	۱۲۸
گفتار اول: تفاوت جایگاه افتا با مقام نقل روایات	۱۲۹
فصل سوم: کفائت شرط بقای ولایت ولی	۱۳۰
۱-۳- پیوند حق ولایت بر زن بالغ و عاقل، با کفائت	۱۳۱
۲-۳- جانشین برای ولی پس از عزل	۱۳۲
فصل چهارم: تطبیق نظرات شیعه و اهل سنت	۱۳۳
۱-۴- بررسی تأثیر عمیق تفاوت دیدگاه‌های فریقین در التزام به کفائت به معنای همسر مناسب	۱۳۴
۲-۴- نگاهی دوباره به اعتبار قید «اسلام» در تحقق کفائت	۱۳۵
۳-۴- اختلاف نظر پیرامون آثار التزام به اعتبار تمکن از نفقه	۱۳۸
۴-۴- اثبات فرضیه‌ها	۱۵۱
۵-۴- نتیجه	۱۵۳

فهرست منابع و مآخذ:.....۱۵۵

بخش اول

کلیات تحقیق

فصل اول

ادبیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

در اسلام به دلیل اهمیت ازدواج و اهدافی که در این کانون مقدس دنبال می‌شود برای گزینش همسر معیارهای خاصی در نظر گرفته شده است، اما بعضی اوقات این معیارها در نظر بعضی از فقهای امامیه با معیارهای مطرح شده در شرع مغایرت پیدا می‌کند، همین امر باعث می‌شود که شالوده و اساس خانواده به مخاطره بیفتد. یکی از معیارهای مطرح در انظار فقها و حقوقدانان که در تفسیر آن ابهامات و عقاید متفاوت وجود دارد مسئله کفایت زوجین می‌باشد، از طرف دیگر بحث کفایت در نکاح که به بررسی این معیارهای شرعی در هنگام ازدواج می‌پردازد از جمله مسائلی است که در مباحث و کتب فقهی فقهای امامیه و عامه همواره مطرح بوده و باب ویژه‌ای را نیز به خود اختصاص داده است (ابن ادریس حلی، ۱۴۱۰/۲: ۵۵۷).

این امر ناشی از ثمرات فقهی متعددی است که بر طرح و بررسی این مسئله و تبیین آن مترتب می‌شود. این موضوع خود، بیانگر اهمیت و ضرورت پرداختن به آن است. علاوه بر این، کفایت در نکاح ابعاد اجتماعی نیز دارد. کفایت در نظر فقهای امامیه و عامه تعریف واحدی ندارد: کفایت در نظر فقهای امامیه عبارت است از: همشانی، همتایی، تناسب و برابری زن و مرد در زندگی مشترک و به عبارت دیگر «با هم جور درآمدن» است (حلی، بی تا / ۵۹۰: ۱۸).

کفایت در نظر فقهای عامه: به معنی مساوات، مثل هم بودن و نظیر یکدیگر بودن تعبیر شده است، مثلاً وقتی می‌گویند فلانی برای او کفو نیست، مقصود آن است که نظیر ندارد (طریحی، ۱۴۰۸/ ماده کفو). در این پایان نامه مسئله کفایت در نکاح و معیارهای مطرح شده در آن از دیدگاه فرق و مذاهب اسلامی بررسی شده و در نهایت تطبیقی بین این مذاهب داده خواهد شد و وجوه اشتراک و نیز نقاط افتراق آنها بازشناسی می‌شود.

۱-۲- طرح مسئله

یکی از رهنمودهای اصلی و بنیادین اسلام، ازدواج و تشکیل خانواده است که هدف از آن آرامش زن و مرد در کنار هم و بوجود آمدن انس و الفت بین آن دو می‌باشد. اسلام جهت بقای کانون پر مهر خانواده با همه عواملی که از نقش اجتماعی این نهاد می‌کاهند مقابله می‌کند و از سوی دیگر هر عاملی را که موجب استحکام خانواده می‌شود

مورد حمایت قرار می‌دهد. از جمله عواملی که مورد تاکید اسلام قرار گرفته اصل کفایت زوجین در نکاح می‌باشد. کفو در لغت به معنای هم‌تا و مانند است و الکفاء و کفایت هر دو به معنای یکسانی، برابری، شایستگی و صلاحیت می‌باشد (ابن منظور، ۱۳۹۰: ۱/۱۴۰۸) و کفایت در اصطلاح امامیه برابری زوجین در اسلام و ایمان می‌باشد (کرکی، ۱۴۱۱/ ۱۲: ۱۲۸).

در این پایان نامه به تبیین مسئله کفایت زوجین و بیان دیدگاه‌های فرق و مذاهب اسلامی و تطبیق آنها با یکدیگر پرداخته می‌شود و خواهیم دید که از دیدگاه مذاهب مختلف چه ملاک‌هایی در کفایت اعتبار دارند و رعایت یا عدم رعایت کفایت در نکاح چه آثاری به دنبال خواهد داشت به عنوان مثال از نظر فقه امامیه کفایت در نکاح به عنوان شرط صحت در نکاح می‌باشد ولی از نظر اهل سنت شرط لزوم می‌باشد و مهمترین معیارهای معتبر از نظر امامیه اسلام و ایمان زوجین می‌باشد در حالی که از نظر اهل سنت نسب، دین به معنای دیانت و حریت می‌باشد.

۳-۱- اهمیت پژوهش

مجموعه‌ای منسجم که به مطالعه تطبیقی این موضوع بین امامیه و اهل سنت پرداخته باشد، کمتر به چشم می‌خورد. لذا یک تحقیق و رساله‌ای کامل و منسجم برای دانش پژوهان و محققین که به بررسی تطبیقی این موضوع بپردازد لازم و ضروری است و این تحقیق می‌تواند مورد استفاده دانشجویان و طلاب قرار بگیرد.

۴-۱- پیشینه

مسئله کفایت زوجین در کتب فقهیه در مبحث نکاح مانند جواهر و شرح لمعه و نیز در کتب فقها و علمای اهل سنت مانند المغنی، الفقه علی المذاهب الاربعه و فقه الاسلامی و ادلته مطرح شده اما دارای ابهامات در معیارها بوده است. از طرفی در بررسی به عمل آمده از برخی کتابخانه‌ها و اینترنت این نتیجه به دست آمد که رساله یا کتابی که صرفاً به این موضوع پرداخته باشد و به عنوان یک منبع مهم و قابل دسترسی برای پژوهشگران باشد یافت نشد. لذا پرداختن به مسئله کفایت به طور شفاف و مبین در یک طیف وسیع نیاز جوامع اسلامی می‌باشد تا با تبیین این مسئله و معیارهای آن از خانواده‌ای مستحکم و فرزندانی صالح و نهایت امر از جامعه‌ای پویا و سالم برخوردار شویم.

۱-۵- اهداف

این پژوهش در پی تبیین مبانی کفویت در ازدواج و نوع نگرش هرکدام از فرق و مذاهب اسلامی به این مسئله بوده و علاوه بر این موارد اهداف زیر را نیز دنبال می‌کنیم:

__ بدست آوردن و پیدا کردن معیارهای اسلامی مناسب در نکاح زوجین جهت جایگزین کردن معیارهایی همچون ثروت و زیبایی و غیره.

__ بررسی پیامدهای اجتماعی و فرهنگی رعایت مسئله کفایت در نکاح زوجین.

__ پذیرفتن مسئله کفایت به عنوان یک اصل اساسی و مهم در نکاح زوجین.

__ برطرف شدن ابهامات و شبهات پیرامون مسئله کفایت و معیارهای معتبر در آن از دیدگاه فرق و مذاهب اسلامی.

۱-۶- سوالات تحقیق

__ معیارهای مطرح شده در مسئله کفایت در نکاح زوجین چه مواردی می‌باشد؟

__ آیا کفایت می‌تواند به عنوان شرط صحت نکاح تلقی شود و یا عدم تحقق آن موجب فسخ نکاح میان زوجین گردد؟

__ مرجع تعیین معیار کفایت، شرع است یا عرف؟

__ آیا معیارهای کفایت در همه مذاهب مختلف اسلامی یکسان است؟

۱-۷- فرضیه‌ها

__ کفایت در شرافت خانوادگی، تحصیلات و مال مورد اختلاف است.

__ از نظر مذهب اهل بیت کفایت در نکاح به عنوان شرط صحت و از نظر اهل سنت به عنوان شرط لزوم در نکاح می‌باشد.

__ مسئله کفایت بر اساس آیات و روایات حقوقی وارده در اسلام دارای مبنای شرعی و عرفی می‌باشد.

__ معیارهای کفایت در مذاهب فقهی اسلام با یکدیگر متفاوت است.

۸-۱- نوآوری طرح

نگرشی به یک موضوع با رویکرد انطباقی از نظر امامیه و اهل سنت یک رویکرد جدید محسوب می‌شود و در این پژوهش سعی شده که نظرات دو طرف آورده شود و در نهایت بین آنها تطبیق داده شود.

۹-۱- روش تحقیق

روش تحقیق در این رساله همانند اکثر تحقیقات علوم انسانی روش کتابخانه‌ای می‌باشد به این نحو که با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و نرم افزار معجم فقهی به فیش برداری پرداخته و پس از تنظیم و تبویب فیش‌های هم موضوع در کنار هم و تلخیص و جمع بندی و تجزیه و تحلیل مطالب، اطلاعات لازمه، گردآوری شده است.

فصل دوم

مقدمات بحث و تبیین آنها

۲-۱- جایگاه مطالعات تطبیقی

مطالعات تطبیقی یا پژوهش‌های مقایسه‌ای امروزه در جوامع علمی خصوصاً علوم انسانی جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است. در دوران معاصر که آن را عصر ارتباطات نامیده‌اند در تمام زمینه‌های علوم انسانی باب گفتگو، افکار و اندیشه‌های بشری و حتی مذاهب اسلامی باز شده و هر از چند گاهی در اخبار و رسانه‌های مختلف شاهد برگزاری کنفرانسها و سمینارهای بین‌المللی هستیم لکن این روش مطالعاتی در مقوله فقه و فقهات پدیده جدیدی نبوده بلکه برخوردار از سابقه‌های طولانی می‌باشد از دیر باز فقهای امامیه به دست آوردهای فقهای عامه در مسائل فقهی توجه داشته‌اند. چنانچه سید مرتضی کوشید تا اصالت ویژگی‌های اصول اجتهادی و استنباط فقه شیعه را در برابر دیگران در مسائل مطروحه نشان دهد. شیخ طوسی در کتاب الخلاف، نخستین فقه مقارن و مقایسه فقهی آراء مذاهب را ارائه کرده و تا حدی به تمام ابواب فقه نظر کرده است. علامه حلی بزرگترین اثر خود تذکره الفقها را به همین شیوه آراسته است و در میان اهل سنت نیز به این موضوع اهمیت داده شده است. نظیر (المغنی، الفقه علی المذاهب الاربعه: عبدالرحمن جزیری و مجموعه دایره المعارف الفقه الاسلامی المقارن، جمال عبدالناصر و الفقه الاسلامی و ادلته، زحیلی) است.

۲-۲- فرق و مذاهب اسلامی

منظور از فرق در اینجا عبارت است از مذهب شیعه (النجاشی، ۱۴۰۷: ۱۰) از یک طرف و مذاهب چهارگانه اهل سنت از طرف دیگر که در زیر به صورت مختصر توضیح داده می‌شود.

۲-۲-۱- شیعه

شیعه در اصطلاح، بر یاران و پیروان حضرت علی (ع) اطلاق می‌شود. شیعه در منابع شیعی بیش از یک مفهوم ندارد و آن هم اعتقاد به جانشینی حضرت علی (ع) و یازده فرزند اوست. ائمه اطهار (ع) منتسبان به فرقه‌های باطل را خارج از جرگه شیعه می‌دانستند ولی دانشمندان و رجال نویسان اهل سنت، شیعه را به معنای گسترده‌تر از این

بکار برده‌اند و به تمام فرقه‌هایی که از پیکره شیعه منشعب شده‌اند و نیز به دوستداران خاندان رسالت اطلاق کرده‌اند.

فقه شیعه در دوران حضور امامان معصوم (ع) تا پایان غیبت صغری در دوره تفریع و زمینه سازی برای اجتهاد بوده است. با وجود معصوم و باز بودن باب علم و در دسترس بودن نص، به اجتهاد که بیشتر به دلایل ظنی وابستگی دارد، نیاز چندانی احساس نمی‌شد. فقه شیعه بر پایه اجتهاد برای نخستین بار توسط ابن ابی عقیل عمانی معاصر کلینی بنیاد نهاده شد. پس از او محمدبن جنید اسکافی راه او را دنبال کرد و پایه‌های اجتهاد و استنباط فقهی را محکم‌تر کرد اینها به قدیمیین معروف هستند. شیخ مفید، سید مرتضی و علم الهدی نیز راه اجتهاد را هموار کردند، تا اینکه نوبت به شیخ طوسی رسید. فقه شیعه توسط این شخص بزرگ به مرحله شکوفایی رسید. او افزون بر تألیف دو کتاب حدیثی معتبر تهذیب و استبصار، به تدوین کتاب‌های فقهی و اجتهادی پرداخت و کتاب‌های نهایی، مبسوط و الخلاف را در فقه به رشته تحریر در آورد البته اینگونه نبوده که اجتهاد و فقه در دوران حضور ائمه اطهار (ع) اصلاً مطرح نبوده باشد، بلکه ائمه اطهار (ع) معیارهایی را برای شناسایی فقها که لازم بود به آنان مراجعه کنند، ارائه می‌کردند و آنها به نوعی از اجتهاد ابتدائی می‌پرداختند و پاسخ مردم را می‌دادند. گاهی نیز ائمه اطهار (ع) اشخاصی را برای مراجعه‌های فقهی و شرعی شیعیان بر می‌گزیدند، چنان که امام باقر (ع) به ابان بن تغلب دستور می‌فرماید که در مسجد مدینه نشسته و به مردم فتوا دهد (ر.ک. تاریخ تشیع، نوشته غلامحسن محرمی).

۲-۲-۲- مذاهب اربعه اهل سنت

۲-۲-۲-۱- مذهب حنفی

منسوب به «ابوحنیفه نعمان بن ثابت بن زوطی» از کابل یا از اهل نساء. یک فرد ایرانی است و پدرش مملوک بود که در سال هشتاد قمری در کوفه متولد شد و در سال ۱۲۰ قمری در بغداد وفات نمود. او دوازده سال ملازم استادش، حمادبن سلیمان بود. طریقه ابوحنیفه در استنباط احکام آن بود که با اصحاب خود مشورت و جوانب مسئله را بررسی می‌کرد و چون به رای معینی می‌رسید، دستور نگارش آن را می‌داد و در اجتهاد به مسائل فرضی نیز می‌پرداخت چون بدو اعتراض می‌شد، می‌گفت «ان العلماء یستعدون للبلای و یتحرزون منه قبل نزوله لیعرفوا الدخول فیه و الخروج منه» و این روش او سبب توسعه و تکامل فقه گردید. در منابع، نخست به قرآن و پس از آن